

Gödrí Irén

Etnikai vagy gazdasági migráció?

Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón

A kelet és közép-európai rendszerváltások nemcsak az érintett országok politikai és gazdasági szerkezetét rajzolták át, de az addig elfojtott migrációs folyamatok kibontakozását is eredményezték. A határok átjárhatóságával ugyanakkor a migrációs modellek sokfélesége alakult ki és a kelet-nyugat irányú migráció már nem jelenti a visszatérés lehetősége nélküli távozást a szülőföldről. Milyen társadalmi, gazdasági, politikai feltételek és egyéni motivációk összefonódása eredményezi és milyen tényezők működtetik napjainkban e migrációs folyamatot? Valóban tekinthető-e az országhatárok több mint nyolcvan évvel ezelőtti eltolódása, az ún. „virtuális migráció” a jelenbeli folyamatok gyökerének? Valóban sorolható-e – és ha igen, mely vonatkozásait tekintve – az ún. etnikai migráció kategóriájába e kivándorlás? Vagy csupán a célország választásában van szerepe az etnicitásnak, de a fő mozgatórugók gazdasági természetűek? – teszi fel a kérdéseket a szerző, aki szociológus, egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte, jelenleg pedig a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa.

A kelet és közép-európai rendszerváltások nemcsak az érintett országok politikai és gazdasági szerkezetét rajzolták át, de az addig elfojtott migrációs folyamatok kibontakozását is eredményezték. A határok átjárhatóságával ugyanakkor a migrációs modellek sokfélesége alakult ki, és a kelet-nyugat irányú migráció már nem jelent visszatérés lehetősége nélküli távozást a szülőföldről.

Az erdélyi magyarság 1980-as évek végén elkezdődött kivándorlása¹ Magyarországra – bár a kezdeti nagyságrendjéhez képest sokkal jelentéktelenebb mértékben – a 90-es években is folyamatos volt, és az évezred végén újra hangsúlyosabbá vált. Nemcsak a bevándorlók számában tapasztalható növekedés 1999-től, hanem a huzamos és ideiglenes tartózkodási engedélyt kérelmezők számában, valamint a kiadott munkavállalási engedélyek számában is². A 2001-es kedvezménytörvény, majd a 2002-es romániai népszámlálás eredményei, valamint Magyarország küszöbön álló uniós csatlakozása újra a figyelem fókuszába vonták a jelenséget. Kérdőíves kutatás készült a kedvezménytörvény munkaerő-piaci és migrációs következményeinek feltárására (lásd: Örkény, 2003), és több tanulmány foglalkozott a kivándorlásnak a romániai magyarság létszámalakulásában játszott szerepével (lásd: Horváth, 2002a; Veres, 2002a, 2002b).

1. E tanulmány csupán a jelenkori kivándorlással foglalkozik, nem célja a korábbi kivándorlási hullámok bemutatása.

2. Csupán a növekedés nagyságrendjének érzékeltetése végett: 1998-ban 5504 romániai bevándorló érkezett Magyarországra, míg 2001-ben 10091; 1998-ban a román állampolgárok részére kiadott munkavállalási engedélyek száma: 11862, 2002-ben – folyamatos növekedés mellett – már 30497.

A nemzetközi migrációs folyamatok rendszerében a kisebbségben élő magyarok Magyarországra irányuló migrációja³ sajátos helyet foglal el, és ahhoz, hogy megértsük e migráció természetét és okait, a társadalmi, gazdasági és politikai körülmények mellett számos kulturális és történelmi szempontot is figyelembe kell vennünk. Az ún. fogadó és kibocsátó népesség ebben az esetben ugyanahhoz a nemzethez tartozik, és a vándorlók – legalábbis nyelvi és kulturális szempontból – nem egy idegen országba, hanem többnyire a saját hazájuknak tekintett ún. anyaországba „vándorolnak ki”. Ilyen szempontból tehát számukra a migráció nem a fogadó társadalmon belüli kisebbségi státust eredményezi (mint általában a nemzetközi vándorlás), hanem a szülőföldön megtapasztalt kisebbségi státusból való kilépést. Ennek következtében ez a fajta migráció, bár országhatárok átlépésével valósul meg, sok szempontból mégis különbözik a nemzetközi vándorlás jelenségétől: valahol a belföldi- és nemzetközi migráció között helyezhető el, sajátos értelmezési keretben, amely figyelembe veszi a közös történelmi gyökerek, az etnikai identitás, a nyelvi azonosság és kulturális közelség szerepét az egész folyamatban.

A Romániából Magyarországra irányuló vándorlást a közép-kelet-európai migrációval foglalkozó külföldi szerzők általában az etnikai migráció kategóriájába sorolják (lásd: *Giorgi et al., 1992; Fassmann–Münz, 1995; Brubaker, 1998; Okólski, 1998*) – hasonlóan a kelet-európai országokban élő németek Németországba, a volt Szovjetunióbeli zsidók Izraelbe történő kivándorlásához. Hivatkoznak a nemzeti összetartozás szerepére, a közös anyanyelvnek és nemzetiségnek, mint migrációt megkönnyítő kulturális tőkének a szerepére, a kibocsátó országon belüli etnikai konfliktusok, illetve kisebbségpolitika taszító szerepére, de az értelmezés fő meghatározója, hogy e bevándorlók zömében magyar nemzetiségűek, s vándorlásukat „ennek alapján etnikai szempontok által determinált vándorlásnak, *etnikai migrációnak* tekinthetjük” (*Hárs, 2001*).

A bevándorlók különböző csoportjai körében készült empirikus – kérdőíves vagy interjú – vizsgálatokból ugyanakkor a folyamat gazdasági meghatározottságára is fény derül.⁴ Az egyéni motivációk szintjén többnyire összefonódtak a kisebbségi létből fakadó hátrányok, sérelmek (mint az etnicitás taszító elemei) és az általános romániai életfeltételek, a megélhetési nehézségek, a gazdasági helyzet kilátástalansága. A romániai magyarok kivándorlásának etnikai vonatkozásait is taglaló közelmúltbeli tanulmány arra utal, hogy „a kisebbségi sérelmi megközelítést kikerülve” kell figyelembe venni etnicitás magyarázó szerepét, ugyanakkor bizonyos típusú elmozdulások magyarázatában ez csak másodlagos jelentőségű a gazdasági tényezőkhöz képest. (*Horváth, 2002b*).

Milyen társadalmi, gazdasági, politikai feltételek és egyéni motivációk összefonódása eredményezi, és milyen tényezők működtetik napjainkban e migrációs folyamatot? Valóban tekinthető-e az országhatárok több mint nyolcvan évvel ezelőtti eltolódása, az ún. „virtuális migráció” (*Tóth, 2003*) a jelenbeli folyamatok gyökerének? Valóban sorolható-e – és ha igen, mely vonatkozásait tekintve – az ún. etnikai migráció kategóriájába e kivándorlás? Vagy csupán a célország választásában van szerepe az etnicitásnak, de a fő mozgatórugók gazdasági természetűek?

3. A 90-es évek során az erdélyi mellett a vajdasági és kárpátaljai magyarság körében is számottevő volt a Magyarországra való kivándorlás (arányait tekintve az utóbbiak esetében volt a legjelentősebb). A felvidéki magyarok Magyarországra vándorlása – feltehetően Szlovákia gazdasági helyzete és a migrációs hálózatok hiánya következtében – napjainkban is elenyésző.

4. Lásd: Az „Erdély” vizsgálat zárójelentése, 1989; Tóth 1997; Gödri 1998.

A fenti kérdésekre keresve a választ jelen tanulmány az elemzett migrációs folyamat értelmezésének néhány szempontját emeli ki, majd a Magyarországon 2001-ben bevándorló státust kapott személyek körében készült kérdőíves vizsgálat⁵ eredményei alapján mutatja be a bevándorlók néhány szocio-demográfiai jellemzőjét, elmozdulásuk célját és motivációit, továbbá a bevándorlók különböző típusait.

SZEMPONTOK A MIGRÁCIÓS FOLYAMAT OKAINAK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Bár ahány kivándorlás, annyi hozzá vezető személyes élethelyzet és motiváció (és több okból is nagyon nehéz utólag pontosan rekonstruálni ezeket), valamennyi migráció mögött megtalálható általános okok: a kivándorlást előmozdító társadalmi, politikai és gazdasági feltételek is. Éppen ezért a folyamat vizsgálatában mind a társadalom (közösség) szintjén, mind az egyéni szinten ható tényezőket figyelembe kell venni: a makroszintű megközelítés a strukturális okok elemzésével, a mikroszintű pedig az egyéni döntések megértésével próbál közelebb kerülni a jelenség magyarázatához. A kettő között elhelyezhető ún. középszintű megközelítés a kapcsolathálózatok szerepét helyezi előtérbe, rávilágítva arra, hogy a migrációban résztvevők társadalmi hálózataiból felépülő mikroszerkezet tartja működésben hosszútávon a migrációt. Ennek következtében a migráció elindulása egy régióból többnyire azzal jár, hogy egy idő után a folyamat önfenntartóvá válik: fennmarad akkor is, amikor az eredeti okai tényezők már nem állnak fenn (*Massej et al, 2001*). Éppen ezért másfajta (többnyire gazdasági természetű) okokra vezethető vissza a migráció megindulása, és megint csak másokra (főként a kapcsolathálózatok felől megközelíthetőkre) a fennmaradása, azaz a folyamatos népességáramlások.

Az 1980-as évekbeli romániai körülmények (a diktatórikus politikai rendszer, a magyarokat számos vonatkozásban egyre hátrányosabban érintő kisebbségpolitika, a növekvő gazdasági válság) következtében a romániai kivándorlás elkezdődésének hátterében a politikai és gazdasági szempontból egyaránt kilátástalan romániai helyzet állt, ugyanakkor a magyarok esetében az etnikai diszkrimináció is szerepelt az évtized végén menekültek⁶ migrációs döntésének indítékai közt (lásd: *Az „Erdély” vizsgálat zárójelentése, 1989, TÁRKI*). A rendszerváltás utáni első években kivándorlóknál sok esetben a taszító okok gyökerei visszanyúltak a korábbi évek társadalmi-politikai körülményeihez, ugyanakkor sokak számára a régen tervezgetett lépés megtételére nyílt lehetőség a határok megnyitásával.

Az 1990-es évek mind Magyarország, mind Románia számára számos változást hoztak politikai és gazdasági téren egyaránt. A piacgazdaságra való áttérés azonban nem egyforma ütemben zajlott a két országban. Míg Magyarország a rendszerváltást követő évtizedben viszonylag jelentős gazdasági fejlődést ért el, Romániában a gazdasági szerkezetátalakítás nem volt sikeres, és az évezred végére – miután a gazdaság belső tartalékai kimerültek – jelentős pénzügyi és szociális feszültségek kerültek felszínre. A gazdasági helyzet tekintetében (az egy főre eső GDP-t, az inflációt, a béreket és a munkanélküliséget véve figyelembe) jelentős szakadék mutatkozott Románia és Magyarország között. E *gazdasági különbségek* – illetve a mögöttük lévő és az egyén

5. A vizsgálat az NKFP 5/0084/2002 sz. a magyarországi bevándorlás okai és következményei c. kutatási projekt keretében készült.

6. A hivatalos kivándorlás korlátozása miatt 1988-89-ben megjelentek a Magyarországon menekült státusért folyamodó romániai „turisták”, és az illegális határátkelések is egyre gyakoribbá váltak.

szintjén érzékelhető bér- és életszínvonalbeli különbségek, valamint egyes csoportok esetében a munkanélküliség, a szegénység és a kilátástalanság – minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy a migráció az 1988-1991 közötti nagy kivándorlási hullámot követően is folytatódott.

Azonban míg a gazdasági nehézségek Románia egészét sújtották, a Magyarországra irányuló migráció alanyai (leszámítva az 1988-1989-ben érkező nagyobb számú román nemzetiségű menekültet) elsősorban magyar nemzetiségűek voltak⁷. A 90-es években – a különböző vizsgálatok tanúsága szerint – a bevándorlók 90-95%-a volt magyar nemzetiségű, a munkavállalási engedélyt szerző román állampolgároknak pedig mintegy 80-90%-a. Nyilvánvaló tehát, hogy az *etnikai elem* is fontos szerepet játszik e migrációs folyamatban.

Az etnicitás szerepe többféle módon is megnyilvánul. Egyfelől adott a földrajzilag közel fekvő, gazdasági szempontból jobb helyzetben lévő „anyaország” nyelvi és kulturális vonzása. Hisz tagadhatatlan, hogy e migrációban a *nyelvi, kulturális azonosság* jelentős *szimbolikus tőkét* jelent, amely csökkenti a migráció és az integráció költségeit. Ez abban is megmutatkozik, hogy a fogadó társadalom munkaerőpiacán, valamint egyéb – behatárolt⁸ – struktúráin belül az azonos nemzetiség különböző előnyökké konvertálható.

A történelmi kapcsolatok és kulturális kötődések – az etnikai és társadalmi hálók mellett – Európa-szerte a migráció fontos katalizátorai, ezek által ugyanis ún. „privilegizált migrációs kapcsolatok alakultak ki az egyes származási és célországok között” (*Münz, 1998*). Magyarország és a határon túli régiók közötti történelmi és kulturális kötődés évtizedek óta az „anyaország” és „határon túli kisebbség” viszonyban fejeződik ki. Ez egyrészt azzal jár, hogy a nyelvi és kulturális azonosság mellett az erdélyi magyarok számára Magyarország számos – gazdasági, kulturális, életmódbeli stb. – vonatkozásban viszonyítási alapként, modellként jelenik meg⁹. Az 1989-es változások után a kapcsolatok megélnkülése és a kapcsolattartási formák és csatornák sokfélesége következtében a Magyarországhoz való egyéni (dőntően személyes vagy családi) igazodási stratégiák előtérbe kerültek¹⁰ (*Bíró, 2002*). Ez pedig gyakran vált a különböző migrációs cselekvések ösztönzőjévé.

Másrészt a társadalmi mobilitás lehetőségei a magyarok számára Romániában – főleg a munkaerőpiac bizonyos szegmenseiben – napjainkban is korlátozottak. Ezért az „összmagyar” nemzetet egy egységes szimbolikus térben elhelyező nemzettudat a „centrum” irányába történő földrajzi elmozdulást sok esetben mint a társadalmi mobilitás lehetséges csatornáját jeleníti meg. Az „ugyanazon nemzethez tartozás” tudata által táplált anyaország-kép következtében a Magyarországra vándorlók elmozdulásukat többnyire nem tekintik migrációnak, hanem – interjúk tanúsága szerint – a szülőföldről a hazába történő áttelepedésként fogalmazzák meg.¹¹

Az etnicitás szerepe ugyanakkor abban is megnyilvánul, hogy az etnikai hovatartozás egyben jelentős *kapcsolati tőkét* is jelent a migránsok számára. A történelmi háttér, az azonos nemzetiség

7. A román nemzetiségűek körében is volt kivándorlás, ám a célországot számukra elsősorban az Egyesült Államok, Németország, Kanada és Olaszország jelentette.

8. Brubaker (1998) rámutat arra, hogy a Magyarországra vándorló határon túli magyarok esetében a nemzetiség nem jelent olyan magától értetődően állampolgársággá konvertálható tőkét, mint például a különböző kelet-európai országokból Németországba vándorló németek esetében.

9. Talán leginkább a tudományos életben tapasztalható az anyaország referencia-jellege, ami a romániai magyar tudományosság több évtizedes visszaszorításának eredménye.

10. A hivatkozott szerző utal ezen igazodási stratégiák „modernizációs esélyt” jelentő szerepére.

11. A szülőföld és haza fogalmak különválása természetesen lehet a migráció következtében – mintegy öngazolás-képpen – kialakult konstrukció.

és anyanyelv következtében már az első nagyobb volumenű migrációs mozgások megindulása előtt jelentős határokon átnyúló kapcsolathálózatok jellemezték a romániai magyar közösségek és az anyaország viszonyát. Ezeknek fontos szerepük volt a – főként politikai és gazdasági okok által motivált – migrációs hullám elindulásában. A kezdeti nagy volumenű migrációs hullám nyomán – valamint a rendszerváltásokat követő szabadabb átutazások következtében is – tovább sűrűsödtek e kapcsolathálózatok (most már az áttelepültek és az otthonmaradtak között is), és ez megkönnyítette a további áttelepüléseket. Összefoglalva elmondható tehát, hogy az etnicitás mint fontos kapcsolati és kulturális tőke jelenik meg a vizsgált migrációs folyamatban, és ezáltal migrációt ösztönző, illetve szabályozó szerepe van (lásd: *Brubaker, 1998*).

Az etnicitás *taszító tényezőként* is jelen lehet egy kisebbség kivándorlásában: a szülőföldön megtapasztalt etnikai diszkrimináció, etnikai konfliktusok, illetve feszültségek mind olyan tényezők, amelyek növelik a kivándorlási szándék kialakulásának esélyét. A különböző nacionalista megnyilvánulások a többségi társadalom részéről – akár a politikai szférában, akár a mindennapi életben – fontos szerepet játszanak az idegenség-érzet, a bizonytalan jövőkép és a kisebbségi létet elutasító mentalitás kialakulásában. A romániai magyarság esetében – bár az 1990 márciusában Marosvásárhelyen történt eseményekhez hasonló súlyos konfliktus nem fordult többé elő – a rendszerváltás után is számos példája volt (még ha gyakran burkolt formában is) az etnikai gyökerű feszültségeknek. Több olyan eseménye volt az elmúlt éveknek¹², amelyek üzenete a magyar kisebbség számára a magyar identitás fenyegetettségét, vagy legalábbis nem teljesen szabad és természetes megélését jelentette.

Mindezek a sajátosságok nem hagyhatók figyelmen kívül az elemzett migrációs folyamat okainak vizsgálatakor. Azonban az is lényeges kérdés, hogy maguk a vándorlók hogyan ítélik meg: milyen motivációk játszottak szerepet a döntésükben, a gazdasági vagy az etnikai szempontok az elsődlegesek és milyen cél, illetve szándék vezérelte útnak indulásukat?

A BEVÁNDORLÓK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Mielőtt a bevándorlók motivációit, céljait bemutatnánk, vizsgáljuk meg röviden, milyen összetételű volt a Romániából érkező és 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerzők csoportja.¹³ Mindössze néhány fontosabb – a folyamat főbb sajátosságait tükröző és a motivációk jobb megértéséhez fontosnak vélt – jellemzőt emelünk ki.

A Romániából érkező bevándorlók 95%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek, a fennmaradó 5%-ot inkább német és kisebb mértékben román nemzetiségűek alkották.¹⁴ A továbbiakban elemzésünkben *a magyar nemzetiségűek csoportját vizsgáljuk*.

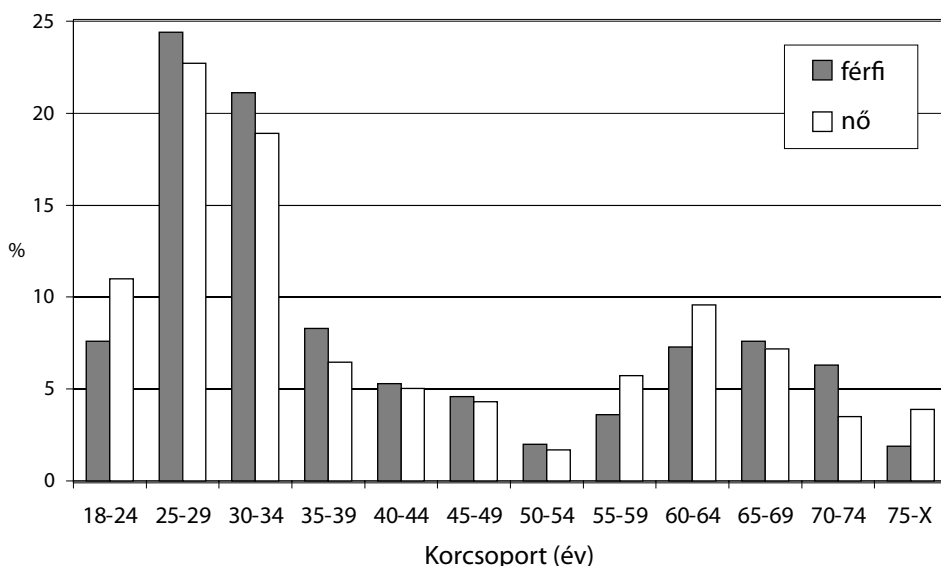
12. Lásd például a közelmúltban az aradi Szabadság-szobor felállítása körül zajló konfliktust.

13. A vizsgálat a környező országokból érkező bevándorlók 18 év feletti csoportjára terjedt ki. A minta a származási ország mellett nem, korcsoport, családi állapot és Magyarországon belüli régiók szerint is reprezentatív volt. A Romániából származók elemszáma a mintában 721 fő.

14. Ez az első válasz alapján kapott megoszlás. Mivel nem akartuk kizárni a kettős identitás létezésének lehetőségét, a megkérdezettek egy második nemzetiséget is megnevezhettek, ez azonban lényeges változást nem hozott: a megkérdezettek 94%-a „csak magyar” nemzetiségű és mindössze 2,2%-ot tesz ki a kettős identitásúak csoportja.

A *nemek* arányát tekintve összességében jelentős női többlet (58%) jellemezte a vizsgált csoportot, amely az egyes korcsoportokon belül még kiemelkedőbb volt: a 18-24 éveseknél, valamint az 55-64 éveseknél kétharmados volt a nők aránya.

A bevándorlók *korcsoportok* szerinti megoszlásában (1. ábra) a vizsgált migrációs folyamat egyik fontos jelensége tükröződik. A fiatalabb korcsoportok (főként 25-34 év közöttiek) kiugróan magas aránya mellett, jelentős a 60 év felettek aránya is (leginkább a 60-64 év közötti nőké), viszont a középkorúak kevesen vannak. (A minta átlagéletkora 41,5 év.)



1. ábra. A 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerzők korcsoportos megoszlása nemek szerint.

A megoszlás jól tükrözi a kivándorlás korszpecifikus jellegét: a fiatalok magas aránya azt is jelenti, hogy a kivándorlás nem csupán közvetlenül csökkenti a népességszámot a kibocsátó közösségben, hanem közvetetten – a természetes szaporulat csökkenése által – is hat a népességfogyásra. Ugyanakkor a fiatalok magasán kiugró hullámhegye mellett van egy kisebb, ám jól kirajzolódó második hullámhegy is: az idősebb korosztályoknál, amely a nők esetében hangsúlyosabb. Ez azt jelzi, hogy a pályakezdő (illetve pályájuk elején lévő), vagy tanulmányaikat folytató fiatalok mellett a nyugdíjba lépőknél is gyakori a migráció.

A bevándorlók *gazdasági aktivitás* szerinti megoszlása a migrációt megelőző időszakban megerősíti a fentieket, ugyanis a megkérdezettek több mint egynegyede (26,5%) már akkor nyugdíjas volt.¹⁵

A bevándorlók korösszetételének idősödését és a nyugdíjasok arányának növekedését a 90-es évek elején érkezők összetételéhez viszonyítva a magyarországi bevándorlási statisztikák is tükrözik.¹⁶ Mindez arra utal, hogy az 1990 körüli nagy bevándorlási hullám következtében napjainkban az ún. *szekunder migráció* egyik sajátos formája tapasztalható: a korábban áttelepedett

15. Ezzel szemben egy korábbi vizsgálatban (Tóth, 1997) az 1993-ban Magyarországon állampolgársági kérelmet benyújtó román állampolgárok (97%-ban magyar nemzetiségűek) körében mindössze 5,3% volt a nyugdíjasok aránya.

16. Lásd erről részletesebben: Gödri, 2004.

gyermekiek után költöző nyugdíjas szülők migrációja. Ezt, mint a későbbiekben látni fogjuk, a bevándorlás motivációinak, valamint a bevándorlók migrációs mintát közvetítő kapcsolatainak vizsgálata is alátámasztja.

A bevándorlók *iskolai végzettség* szerinti megoszlásából (1. táblázat) látható, hogy nem alaptalanok az értelmiségiek nagyobb fokú elvándorlását megfogalmazó aggodalmak. A megkérdezettek egynegyede rendelkezett felsőfokú – 8,8%-uk főiskolai, 16,4%-uk egyetemi – végzettséggel. Ám bizonyos csoportokon belül még ennél is magasabb a képzettek aránya, főleg ami az egyetemi végzettséget illeti: a férfiak 22%-ának volt legalább egyetemi végzettsége¹⁷ (szemben a nők 12,4%-os arányával), és a 35 év alattiak egyötödének (szemben az 55 év felettiek 8,7%-val). A nemek közötti eltérés e tekintetben tehát a korcsoportos megoszlás különbségeiből is adódik.

Iskolai végzettség	Nem		Korcsoport (év)			Együtt
	férfi	nő	-34	35-54	55-	
Alapfokú	7,7	18,1	7,0	12,6	27,2	13,7
Szaktanulmányok	30,2	21,6	22,7	26,1	29,2	25,2
Érettség	30,5	39,6	41,5	34,6	26,2	35,9
Főiskola	9,5	8,3	8,3	10,2	8,7	8,8
Egyetem	19,6	11,1	18,3	15,7	7,2	14,6
Egyetem utáni képzés	2,5	1,3	2,2	0,8	1,5	1,8

1. táblázat. A 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerzők iskolai végzettsége nemek és korcsoportok szerint.

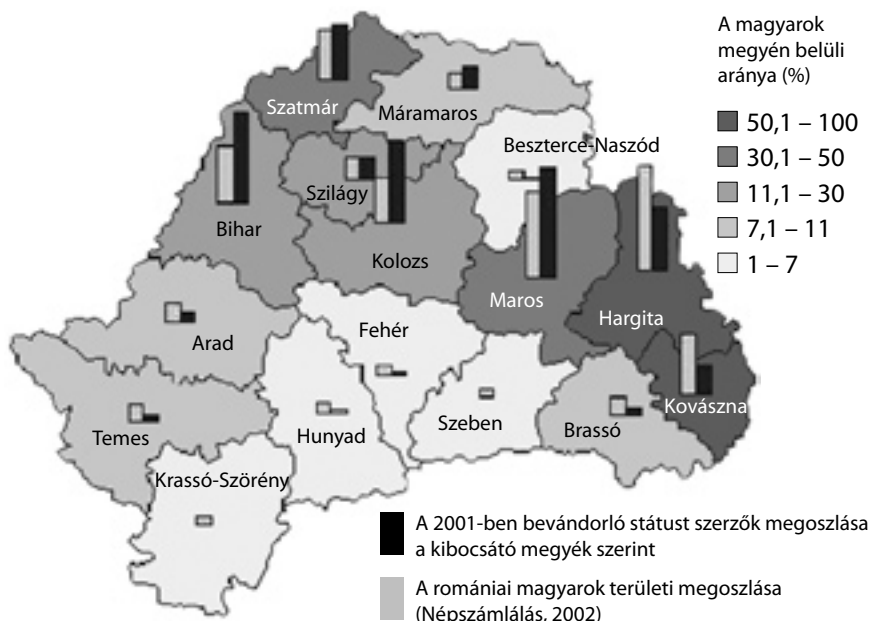
A legmagasabb a felsőfokú végzettségűek aránya a 25–29 éves korcsoportban: több mint egyharmaduk rendelkezett felsőfokú (29%-uk egyetemi, 6%-uk pedig főiskolai) végzettséggel. Ezzel szemben az idősebb korcsoportokra az alacsonyabb végzettség jellemző: az 55 év felettiek 27,2%-ának csak alapfokú végzettsége volt.

Egy másik szempont, amely szerint érdemes a bevándorlók megoszlását megvizsgálni: a *kibocsátó megyék*. Hiszen tudjuk, hogy az erdélyi magyarság területi megoszlása nem egyenletes, és az egyes régiók közötti gazdasági fejlettségbeli különbségek meghatározóak lehetnek mind az egyéni lehetőségek (pl. munkahelytalálás), mind a gazdasági helyzet és jövőbeli kilátások megítélésében. Ugyanakkor az etnikailag homogén közegben másképpen értelmeződik a kisebbség-többség viszony, másképpen jelennek meg az etnikai feszültségek és egyáltalán a kisebbségi lét megélése: a szülőföldhöz, illetve anyaországhoz fűződő viszony is más lehet, mint az etnikailag heterogén környezetben vagy a szórványban. Mindez az elvándorlás alakulását, valamint az elvándorlási szándék mögött húzódó etnikai alapú motivációkat is meghatározhatja.

Összehasonlítva a Magyarországon 2001-ben bevándorló státust szerző magyar nemzetiségű román állampolgárok kibocsátó megyék szerinti megoszlását az erdélyi magyarság megyék szerinti megoszlásával (2. ábra) azt tapasztaljuk, hogy három megyéből érkeztek lényegesen nagyobb arányban a bevándorlók: Kolozs, Bihar és Maros megyékből.¹⁸

17. Egyetem utáni fokozattal 2,5%-uk rendelkezett.

18. Bár ez a megoszlás csupán egyetlen évben bevándorló státust szerzők származási helyét tükrözi, érdemes megjegyezni, hogy az említett három megyében volt abszolút számban a legnagyobb a magyarok fogyása az utóbbi két népszámlálás között.



2. ábra. Az erdélyi magyarság és a Magyarországon 2001-ben bevándorló státust szerzők területi megoszlása.

A fenti ábra azt is tükrözi, hogy mind a szórványnak tekintett dél-erdélyi megyékből (ahol a magyarok megyén belüli aránya 11% alatt van), mind a többségben magyarok által lakott két megyéből (Hargita és Kovászna) kisebb arányban kerültek ki bevándorlók, mint amilyen arányban a Románián belüli megoszlásuk alapján képviselve vannak.

Ennek magyarázata feltehetően abban keresendő, hogy a szórványban élők körében a migrációs minta kevésbé elterjedt, az itt élők jobban integrálódtak a romániai román társadalomba, és talán kevésbé jelent számukra viszonyítási alapot a magyarországi magyar társadalom. Ezek természetesen hipotézisek, amelyek igazolására az itt élő magyarok körében végzendő további vizsgálatokra lenne szükség. Abban, hogy az ún. tömbmagyarságból ugyancsak mérsékeltbb az elvándorlás, több ok is szerepet játszik. Egyrészt a homogén etnikai környezet megtartó ereje nagyobb, erre a migrációs potenciál-vizsgálatok is rámutattak (*Simonovits, 2003*), másrészt azt a tényt is figyelembe kell venni, hogy a két említett megyében elsősorban a magyarországi vendégmunka az elterjedt migrációs stratégia (lásd: *Bodó, 1996*).

A migráció előtti lakóhely *településtípusát* tekintve, megállapítható, hogy a bevándorlók többsége (mintegy 80%-a) városi közegekből érkezett, és 68%-uk városi közegben is nevelkedett¹⁹, míg a 2002-es népszámlálás szerint a romániai magyarok 55%-a él urbánus közegben. Ez nyilván a kisebb települések zártabb, tradicionálisabb közösségeinek „megtartó erejét” is jelzi²⁰, szemben a nagyobb városok személytelenebb közegével, amely a hagyományos értékrend fellazulását, a fogyasztásorientált életmódot „támogatja” és ezáltal egy gyökértelenebb létet és elengedőbb közeget jelent. Ugyanakkor a városi környezetben élők nagyobb valószínűséggel rendelkeznek

19. A falun nevelkedők esetében országon belüli migráció előzte meg a kivándorlást: 45%-uk költözött el a szülőfalujából, az elköltözők háromnegyede nagyvárosba.

20. Másrészt a rurális környezetben élő magyarok nagyobb arányban élnek etnikailag homogén, vagy legalábbis magyar többségű környezetben.

mindazokkal az ismeretekkel, készségekkel, tudásstílusokkal, amelyek nem csak az elmozdulás feltételeit, de az új környezetben való eligazodást és beilleszkedést is megkönnyítik számukra, megteremtve ezzel a végleges kivándorlás esélyét.²¹

A BEVÁNDORLÓK CÉLJA ÉS MOTIVÁCIÓI

A környező országokból érkező és 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerző személyek körében 2002 nyarán készült kérdőíves vizsgálat lehetőséget teremtett arra, hogy a migrációs döntések indítékairól, céljairól és motivációiról az érintettek megkérdezésével próbáljunk képet nyerni. A bevándorlók percepciója a vándorlás okairól azért is lényeges, mert nem feltétlenül az objektív tényezők, hanem azok szubjektív észlelése és értékelése alakítja a migrációs szándékot.

Milyen céllal érkeztek?

A Romániából származók többsége (mintegy 40%-a) 2000-2001-ben érkezett Magyarországra, több mint egyharmaduk (37%) 1997-1999 között, több mint egyötödük (22%) pedig még 1997 előtt.²² Már ez alapján is érzékelhető, hogy a migrációs folyamaton belül maga az elmozdulás egyénenként nagyon különböző időtartammal előzheti meg a bevándorló státus megszerzését. Főként a fiatalabb korcsoportok esetében volt jellemző, hogy több év magyarországi tartózkodás után szereztek meg a bevándorló státust: míg az 55 év felettiak több mint háromnegyede a státusszerzés előtti egy-két évben érkezett Magyarországra, a 35 év alattiaknak csupán egynegyede.

A vizsgálat eredményei arra is rávilágítottak, hogy a migrációt a bevándorlók közel egynegyedénél nem a végleges letelepedési szándék vezérelte, hanem többnyire ideiglenes munkavállalási, illetve továbbtanulási cél (2 táblázat). Ennél is jelentősebb volt az ideiglenes migrációt tervezők aránya a fiatalabb korcsoportoknál: a 35 év alattiak több mint egyharmadára volt jellemző.

Korcsoport (év)	A Magyarországra költözés célja (%)			
	végleges letelepedés	munkavállalás	tanulás	egyéb
18–34	61,9	22,2	13,1	2,8
35–54	80,3	15,0	0,8	3,9
55–	98,0	–	–	2,0
Együtt	75,7	14,5	7,0	2,8

2. táblázat. A Magyarországra költözés célja korcsoportok szerint.

21. Ezzel szemben a vendégmunkás-lét – amely a falusi közegben élők körében elterjedtebb tapasztalat – nem kívánja meg a beilleszkedést, az eligazodást is csak a fogadó társadalom bizonyos szegmenseiben szükséges és a migráció e formáját választók számára referenciális továbbra is a kibocsátó közeg marad.

22. Hogy mennyire visszanyúlnak a migrációs döntések gyökerei, jelzi az, hogy a megkérdezettek 12,7%-ánál már 1990 előtt felmerült az eljövétel gondolata, további 9,1%-ánál pedig 1990-ben, a határok megnyitását követően.

Ez azt jelzi, hogy az 1990-es években a migrációnak az a fajta egyszeri – térben és időben jól behatárolható – *eseményjellege*, amely 1990 előtt (a határok átlépésének korlátozása idején) jellemző volt a volt szocialista országok polgárai esetében, már nem általános érvényű. A Romániából Magyarországra irányuló elmozdulások esetében is érvényes az európai migrációs folyamatok ezredvégi sajátossága, miszerint az állandó és ideiglenes migráció fogalmai összemósódtak és a végleges migráció folyamata az esetek többségében fokozatosan zajlik le (*Salt, 2001*). A munkavállalási vagy tanulási célú ideiglenes migráció tehát nemegyszer a végleges áttelepedés előkészítő szakaszává válik. Ugyanis a kint töltött évek során az ottani életvitel megszilárdulásával, a baráti, szakmai kapcsolatok kiépülésével egyre kisebb az esélye a szülőföldre való visszatérésnek (*Gödri, 2002*).

A motivációk

Az áttelepedések egyéni szinten megfogalmazott motivációinak feltárására alkalmazott (20 itemből álló) zárt kérdésünk lehetőséget nyújtott 14 válaszkategória esetében egy korábbi vizsgálat eredményeivel való összehasonlításra és ezáltal a migrációs motivációk időbeli változásának szemléltetésére is (3. ábra). A korábbi vizsgálat alanyai az 1993-ban Magyarországon állampolgársági kérelmet benyújtók köréből kerültek ki²³, többségük az 1990 körüli nagy bevándorlási hullámmal érkezett.

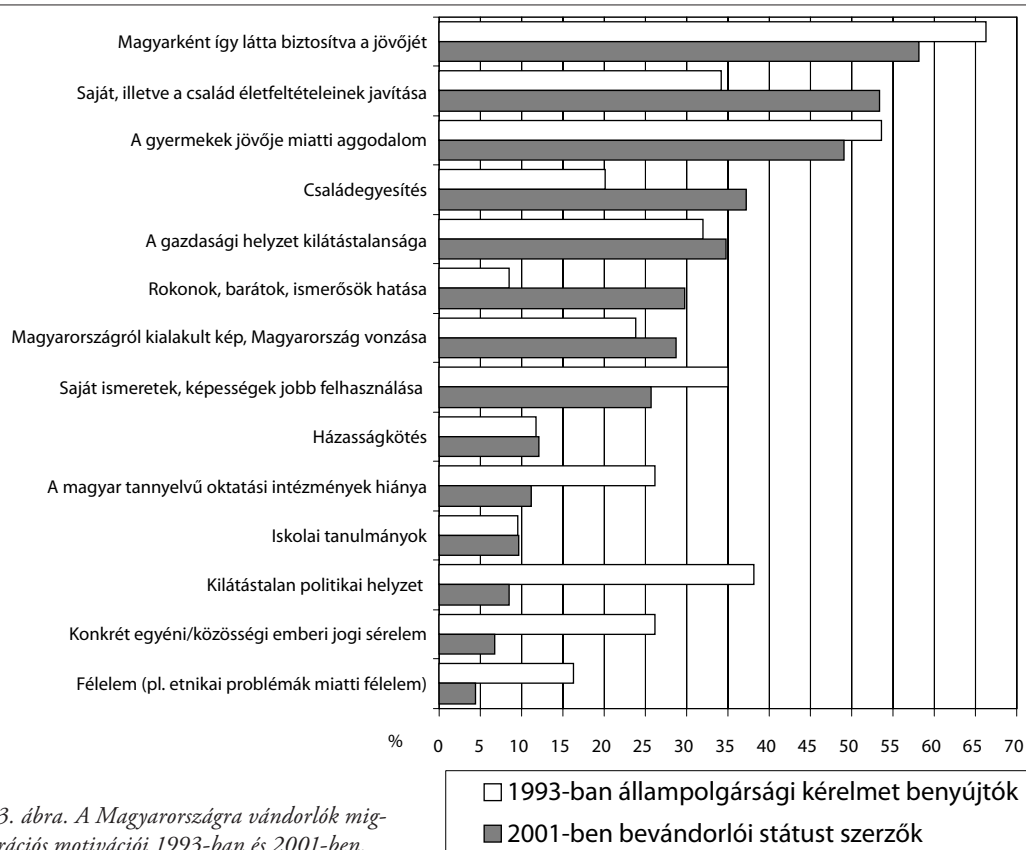
A zárt kérdés válaszkategóriái közül a megkérdezettek kiválaszhatták azt az ötöt, amelyek leginkább kifejezték döntésük indítékait. Ezt követően a kiválasztott okok fontossági sorrendjének felállítására kértük a válaszadókat.

Látható a 3. ábrán, hogy a közelmúltban bevándorlók közül is a legtöbben – akárcsak a korábbi vizsgálatban – a *jövő miatti aggodalmat* nevezték meg döntésük indítékaként. Ez azt sugallja, hogy nem csupán a migrációt megelőző körülmények, Románia Magyarországhoz képest rosszabb gazdasági helyzete, hanem a jövő kilátástalansága is ott húzódik továbbra is a motivációk mögött. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a korábbiakhoz képest *előtérbe kerültek a gazdasági jellegű motivációk*: az életfeltételek javításának a vágya a megkérdezettek több mint 50%-nál motiválta az áttelepedési szándékot, és a gazdasági helyzet kilátástalanságát is valamelyest többen említették, mint korábban.

A gazdasági motivációk főként a fiatalabb korcsoportoknál jelennek meg nagyobb arányban. Ők azok, akiket leginkább érintett a munkanélküliség Romániában (az 55 év alattiak 9,7%-a volt munkanélküli közvetlenül a kivándorlás előtt, közel egynegyedüknek pedig az utolsó tíz évben volt ilyen jellegű tapasztalata) és a gazdasági helyzetük, életfeltételeik javulását remélték a migráció által.

Az eredmények alátámasztják az *etnikai identitás szerepét* is a migrációs döntésekben. A jövő miatti aggodalom („Magyarként így látta biztosítva a jövőjét”) – mint a leggyakrabban megjelölt motiváció – bár feltehetően elsősorban gazdasági természetű, egyúttal azt is kifejezi, hogy a megkérdezettek magát a kisebbségi státust kapcsolták össze a bizonytalan jövőképpel („magyarként”, azaz kisebbségiként nem láttak esélyt helyzetük javulására). Ugyancsak ebben gyökerezik a gyermekek jövője miatti aggodalom, amit szintén nagy arányban (közel 50%) említet-

23. Bár a két mérés eltérő „mértés” jelentett, lényegében azonos státusú – bevándorlási engedéllyel rendelkező – személyek megkérdezéséről van szó. A korábbi vizsgálat és a mintavétel leírását lásd: Tóth, 1997.



3. ábra. A Magyarországra vándorlók migrációs motivációi 1993-ban és 2001-ben.

tek. Erre utal az is, hogy egyharmaduknál a migrációs döntésben a *kisebbségi státus elutasítása* is szerepet játszott („Nem akart kisebbségben élni”), mindazon változások ellenére, amelyek a romániai magyar kisebbség helyzetében és a hivatalos román kisebbségpolitikában bekövetkeztek a rendszerváltás óta.

A migrációs motivációkat illetően több válaszkategória esetében jelentős csökkenés figyelhető meg (3. ábra). Az ezredforduló bevándorlóinál Románia *kilátástalan politikai helyzete már nem jelentett akkora taszító tényezőt*, mint a 90-es évek elején, és ugyancsak kevesebben említették az emberi jogi sérelmeket, az etnikai problémák miatti félelmet²⁴, sőt a magyar tannyelvű oktatási intézmények hiányát is. Mindez tükrözi a romániai politikai változásokat, azt, hogy elindult – még ha több vonatkozásában nem is zökkenőmentesen – egy demokratizálódási folyamat, biztosított a romániai magyarok érdekképviseleti szervezetének politikai szerepvállalása, és valamelyest megerősödött a magyar nyelvű oktatás.

A szakmai motivációk („Saját ismeretek, képességek jobb felhasználása”) összességében szintén kisebb arányban jelennek meg, amiben nyilván a 2001-es bevándorlók idősebb korösszetétele, a nyugdíjasok magas aránya is szerepet játszik. Azonban a fiatalabb korcsoportok esté-

24. Azonban annak ellenére, hogy az etnikai feszültségek, problémák miatti félelem csupán egy szűk csoport esetében jelentett migrációs motivációt, a megkérdezettek 43%-a számolt be arról, hogy hátrányos megkülönböztetésben volt része a szülőföldjén a nemzetisége miatt.

ben, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében továbbra is jelentős a motiváló szerepük van.

Kiugró növekedés figyelhető meg viszont a korábbi eredményekhez képest a *családegyesítés*, valamint a *rokonok, barátok, ismerősök hatásának* említésében is. Ez utóbbi alátámasztja a kapcsolathálózatok megnövekedett szerepét, és arra enged következtetni, hogy ez a tényező, ha nem is a kiváltó oka²⁵, de fontos ösztönzője a migrációnak. A családegyesítés elsősorban az idősebbeknél jelentette a fő motivációt (az 55 év felettiak közel 80%-a említette), ami arra a korábban már említett tényre utal, hogy elsősorban ők jelentik a szekunder migráció alanyait.

Ha a leggyakrabban említett motivációk mellett a legfontosabbnak tartott motivációkat is megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a fontossági sorrend első helyén összességében a család-egyesítés szerepel a legnagyobb arányban, és ezt követik a jövő miatti aggodalmat tükröző motivációk, illetve a gazdasági szempontok. Viszont a különböző demográfiai csoportokon belül is megvizsgálva a motivációk rajzolatát, az szűródik le, hogy valamennyi csoporton belül a *bizonytalan jövőkép és az életfeltételek javításának a vágya* jelentik a *legfontosabb migrációs motivációkat*, és mindössze az idősebbek (55 év felettiak) esetében jelenik meg a családegyesítés a legfőbb motivációként.

A migrációs döntés háttere

A migrációs szándék kialakulását a mikroszociális környezet sajátosságaiban gyökerező tényezők is befolyásolhatják. Az alábbiakban ennek mindössze néhány – az egyéni kapcsolathálózatokhoz kapcsolódó – aspektusát emeljük ki. A *kapcsolathálózatok szerepe* a migrációs folyamatban nem csak a bevándorlók migrációs motivációiban (a rokonok, barátok hatásának említésében), hanem egyéb formában is tetten érhető: a mikrokörnyezet migrációval kapcsolatos attitűdjeiben, a migrációs minta elterjedtségében, valamint a migrációt segítő kapcsolathálózati erőforrásokban.

A *migráció* – mint hosszú- vagy középtávú életstratégia – *elfogadottsága*, esetleg *támogatottsága* a közösségen belül, megnöveli a migrációs tervek kialakulásának valószínűségét. Ahol a migrációt, illetve annak valamely formáját ún. „társadalmi jóváhagyás” övezi, ott sokkal valószínűbb a továbbterjedése. Az áttelepülőkhöz által a mikrokörnyezetük részéről tapasztalt viszonyulás²⁶ túlnyomóan pozitív volt: közel kétharmaduk támogatta a migrációs szándékot, és közel egyharmaduk megértően, bár sajnálkozva viszonyult. Ez arra utal, hogy a migráció elfogadott, támogatott cselekvésmintaként volt jelen a kibocsátó közösségekben és ez minden bizonnyal a migrációs szándék megvalósításának fontos ösztönzője volt a bevándorlók számára.

A kapcsolathálózatoknak fontos szerepük volt ugyanakkor a *migrációs minta* közvetítésében is. Mint tudjuk a migráció valószínűsége nagyobb azoknál, akiknek kapcsolathálózatában olyan személyek vannak, akik már szereztek migrációs tapasztalatot vagy jelenleg is külföldön élnek (*Massey et al., 2001*). Minél szorosabbak ezek a migrációra ösztönző kapcsolatok, annál inkább növelik a migráció esélyét, ezért a családi kapcsolatoknak tartós hatása van a migrációs folyamatokra (*Fawcett, 1989*). A megkérdezettek fele (51,6%) rendelkezett előzőleg Magyarországra áttelepedett családtaggal (az 55 év felettiak 84%-a!). Főként korábban áttelepedett gyermek

25. Erre utal az, hogy a nyitott kérdés esetén kevesen fogalmazták meg motivációként.

26. A mikrokörnyezet migrációval kapcsolatos attitűdjeinek feltárása céljából azon személyek viszonyulására kérdeztünk rá, akivel a megkérdezett saját migrációs tervét megbeszélte.

(22,7%) és testvér (21%) szerepelt az említések közt, akik az esetek nagy részében nemcsak a mintát, hanem a közvetlen láncszemet jelentették a megkérdezett áttelepedéséhez. A korábban Magyarországra költözött gyerekekről az 55 év felettiak háromnegyede (75,5%) számolt be, ami szintén alátámasztja a már említett – gyermekeik után költöző nyugdíjas szülőket jelentő – szekunder migrációt.

A migrációs mintát a családtagokon kívül az áttelepedett rokonok, barátok vagy ismerősök is közvetítették: a megkérdezettek 39%-a számolt be előzőleg áttelepedett rokonról, 38%-uk áttelepedett barátról és 34%-uk pedig áttelepedett ismerősről. A 35 év alattiaknál a mintát közvetítő közeget elsősorban a barátok jelentették.

A személyes kapcsolatháló, mint tudjuk, fontos *erőforrást* is jelent: az információszerzést, a lehetőségekről való tájékozódást, a kezdeti nehézségek áthidalását segítheti (Boyd, 1989; Massey et al., 2001). Ebben az előzőleg áttelepedett személyek mellett a magyarországi születésű kapcsolatoknak is szerepük van. Vizsgálatunk megerősítette, hogy a bevándorlókat már áttelepedésük előtt kiterjedt magyarországi kapcsolathálózat jellemezte: mindössze 13,6%-uk nem rendelkezett Magyarországon élő (ott született vagy áttelepedett) családtaggal, rokonnal vagy baráttal.

BEVÁNDORLÓ-TÍPUSOK

Láthattuk, hogy a néhány kiemelkedő motiváció ellenére összességében a migrációt ösztönző tényezők nem tömörülnek csupán néhány kategóriába, hanem az okok széles skáláját lefedik. Az is észrevehető, hogy a felkínált válaszkategóriák különböző típusú migrációs motivációkat képviselnek (pl. több válasz is tükröz gazdasági szempontokat). Felvetődik a kérdés, hogy vannak-e olyan jól elkülönülő csoportok a bevándorlók körében, amelyekben belül bizonyos típusú motivációk előtérbe helyeződnek. A klaszteranalízis módszerét alkalmazva²⁷ négy bevándorló-típus körvonalazódott a migrációs motivációk alapján (3. táblázat).

Az egyik nagyobb csoportot az ún. *gazdasági migránsok* alkotják, a megkérdezettek 29,2%-a sorolható ide. A jövő, és elsősorban a gyermekeik jövője miatti aggodalom mellett (amelyet 83,8%-uk említett) főként az életfeltételeik javításának a vágya motiválta elmozdulásukat (76%-uk hivatkozott erre). Ugyanakkor Románia gazdasági helyzetének kilátástalanságát is az átlagosnál jóval nagyobb arányban jelölték meg (53,8%), valamint a saját otthoni feltételeikre is többen hivatkoztak, ami az esetek többségében munkanélküliséget takart.

Ugyancsak jelentős a *családdegyesítő migránsok* csoportja, a megkérdezettek 28,5%-a tartozik ide. Elsődleges motivációjuk nyilván a családdegyesítés volt (85,4%-uknál szerepelt), de a házasságkötés miatt vándorlók egy része is ebbe a csoportba került. Érdekes módon a rokonok, barátok hatása is itt jelenik meg leginkább motiváló tényezőként, ami arra utal, hogy a családdegyesítésre (amely, mint korábban említettük, főként az idősebb szülők gyermekeik után történő költözését jelentette) sok esetben a kapcsolathálózati minta hatására került sor.

27. A nem klasszikus vagy úgynevezett kétlépes klaszterezést alkalmaztuk.

Migrációs motiváció	Bevándorló típusok				Együtt
	Etnikai migráns	Karrier migráns	Gazdasági migráns	Család egyesítő migráns	
Magyarként így látta biztosítva a jövőjét	67,2	38,0	73,1	58,9	59,0
Saját, illetve a család életfeltételeinek javítása	28,6	47,0	76,1	49,5	53,6
A gyermekek jövője miatti aggodalom	31,9	27,7	83,8	39,6	48,5
Családegyesítés	48,7	12,7	4,6	85,4	37,7
A gazdasági helyzet kilátástalansága	42,9	34,9	53,8	8,9	34,3
Nem akart kisebbségben élni	73,1	23,5	20,8	28,1	32,9
Rokonok, barátok, ismerősök hatása	22,7	27,7	19,3	47,9	30,2
Magyarország vonzása, a róla kialakult kép	47,1	41,6	25,4	13,5	29,4
Saját ismeretek, képességek jobb felhasználása	12,6	84,3	7,1	2,1	25,9
A szakmai előrelépés lehetőségének hiánya	7,6	45,8	22,3	1,6	19,5
Házasságkötés	2,5	15,1	8,1	18,8	11,9
A magyar tannyelvű oktatási intézmények hiánya	5,0	19,3	18,8	0,5	11,3
A saját otthoni feltételei	10,1	7,8	17,8	5,2	10,5
Iskolai tanulmányok	0,0	27,7	7,1	3,1	9,8
Kilátástalan politikai helyzet	25,2	4,8	8,6	2,1	8,7
Konkrét egyéni/közösségi emberi jogi sérelem	23,5	2,4	6,6	1,6	7,0
Félelem (pl. etnikai problémák miatti félelem)	14,3	0,6	5,1	2,1	4,7
A bevándorló típusok megoszlása (%)	17,7	24,6	29,2	28,5	100

3. táblázat. A bevándorlók típusai a migrációs motivációk alapján.

A harmadik típus az ún. *karrier-migráns*, amelyet a megkérdezettek egynegyede képvisel. Ennél a típusnál jelennek meg a szakmai szempontok a migráció motivációiként: 84,3%-uk a „saját ismeretek és képességek jobb felhasználását” nevezte meg indítékként, és az átlagosnál jóval nagyobb volt a „szakmai előrelépés lehetőségének hiányát” említők aránya is (45,8%). Közel 30%-uk iskolai tanulmányait is Magyarországon végezte, és ez szintén szerepelt a motivációk közt, akárcsak a romániai magyar nyelvű oktatási intézmények hiányára való hivatkozás. A szakmai szempontok mellett azonban ennél a csoportnál az átlagnál hangsúlyosabb volt Magyarország vonzása is (41,6%-uk jelölte meg), feltehetően az itteni jobbnak ítélt szakmai lehetőségek miatt.

Végül a negyedik az ún. *etnikai migráns* típusa, amelyikbe a bevándorlók 17,7%-a sorolható. Számukra a kisebbségi státusz elutasítása volt az elsődleges motiváció: közel háromnegyedük azért választotta a kivándorlást, mert „nem akart kisebbségben élni”.²⁸ Ugyanakkor a romániai kilátástalan politikai helyzetre, az emberi jogi sérelmekre és az etnikai problémák miatti félelemre is az átlagosnál sokkal nagyobb arányban hivatkoztak. E csoporton belül fogalmazódott meg a legnagyobb arányban (67,2%) az, hogy „magyarként így látta biztosítva a jövőjét” és az anyaország vonzása is itt szerepel leginkább (47%). Figyelmet érdemel, hogy egyedül ennél a tí-

28. Az ide sorolt bevándorlók 15%-a (ugyanakkor a családegyesítő egyötöde) született magyar állampolgárnak.

pusnál jelenik meg hangsúlyosabban a taszító gazdasági tényezőkre (a gazdasági helyzet kilátástalanságára) való hivatkozás, mint az innovatív szándék (az életfeltételek javításának a vágya).

A különböző szocio-demográfiai jellemzők mentén vizsgálva a négy bevándorló-típust, azt tapasztaljuk, hogy a *gazdasági migránsok* elsősorban a fiatalabb korcsoportokból kerülnek ki: 60%-uk 35 év alatti, további 32%-uk pedig 35-54 éves. Az átlagosnál gyakoribb ez a típusú migráció a férfiaknál és a középfokú végzettséggel rendelkezőknél. Legnagyobb részük a letelepedésüket megelőzően 2-4 évvel érkezett Magyarországra, kétharmaduk végleges letelepedési szándékkal, 26,4%-uk viszont csupán munkavállalási céllal. Ez arra utal, hogy életfeltételeik javítását (ami többségüknél a motivációt jelentette) az utóbbiak kezdetben vendégmunkával kívánták elérni, és ez vezetett letelepedéshez.

A *családegyesítők* zömében idősebbek: 58%-uk 55 év feletti, és 53%-uk nyugdíjas volt már áttelepedése előtt is. Ugyanakkor közel 30%-uk 35 év alatti, náluk többnyire a házasságkötés jelentette a motivációt. Gyakoribb ez a típus a nők körében és az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél (ez utóbbi összefügg a korösszetételükkel). Többségük a letelepedés előtti 1-2 évben érkezett.

A *kARRIER-migránsok* a legfiatalabb csoportot jelentik és egyben a legképzettebbet is: 84%-uk 35 év alatti és 43%-uk felsőfokú végzettségű (további 36%-uk érettségizett). Közel egyharmaduk még tanuló volt áttelepedése előtt és egyötödük csupán továbbtanulási céllal érkezett Magyarországra (nem pedig letelepedni). Közülük elég sokan csak többévnnyi magyarországi tartózkodás után szereztek bevándorló státust: 38%-uk 3-4 éven belül, 35%-uk pedig ennél is hosszabb idő után.

Az *etnikai migránsok* összetétele a legellentmondásosabb. Egyfelől, akárcsak a családegyesítők csoportjában, az átlagosnál jóval nagyobb arányban vannak közöttük idősek (50%-uk 55 év feletti), ugyanakkor a legfiatalabbak és a középkorúak körében is előfordul. Ami az iskolai végzettséget illeti: mind az alacsony (alapfokú), mind a felsőfokú végzettségűek az átlagnál nagyobb gyakorisággal jelennek meg e csoporton belül (az utóbbiak főként az 55 év felettiéknél). Többségük ugyancsak a letelepedés előtti 1-2 évben érkezett Magyarországra és többnyire határozott letelepedési szándékkal.

Szembetűnő, hogy míg a gazdasági migránsok a falvakból és a magyar többségű településekről érkezők közt vannak nagyobb arányban képviselve, addig az etnikai migránsok kissé nagyobb arányban kerültek ki a nagyvárosokból (és egyben a kisebbségben élők köréből).²⁹

Látható, hogy a bemutatott csoportok bizonyos motivációk együttes előfordulása, illetve a csoporton belüli leggyakoribb motivációk alapján körvonalazódtak, de valamennyi típuson belül előfordulnak másik típusra jellemző „típusjegyek” is. A családegyesítőknél és a karrier-migránsoknál is jelen vannak a gazdasági megfontolások és a jövő miatti aggodalom, csak nem olyan súllyal, mint a gazdasági migránsoknál. Az etnikai migránsok jelentős részénél pedig a taszító gazdasági helyzet és a családegyesítés szintén szerepel a motivációk közt.

29. Ugyanakkor a kibocsátó megyék szerint – bár nem túl jelentősek a különbségek – az etnikai migránsok a Kolozs és Maros megyékből érkezők körében gyakoribbak kissé (valamint Máramaros, Brassó és Temes megyék esetében is, ám az alacsony elemszám itt óvatosságra int), míg a gazdasági migráns típusa a Kovászna, Hargita, Maros (és Máramaros) megyékből érkezőknél.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK, KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány a nemzetközi vándorlásnak azt a sajátos esetét vizsgálja, amikor a bevándorlók nemzetisége, anyanyelve, történelmi és kulturális hagyományai azonosak a fogadó népességgel. Ebben az esetben önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy ennek az azonosságnak van-e – és, ha igen, milyen – szerepe az egyéni migrációs döntésekben és makroszinten a folyamat alakulásában.

A bevándorlók migrációs motivációi alapján láthattuk, hogy összességében a Romániában bizonytalanul érzett jövő, a gazdasági megfontolások, valamint a családgyegetítés jelentették a kiemelkedő motivációkat az erdélyi magyarok Magyarországra irányuló vándorlásában az ezredfordulón. Ezekben összefonódnak a kibocsátó társadalom szintjén megnyilvánuló (gazdasági, társadalmi) okok és az egyéni szinten megnyilvánuló – az egyén sajátos élethelyzetében, családi, baráti, rokoni kapcsolataiban, továbbá törekvéseiben, vágyaiban, terveiben gyökerező – személyes okok.

Az etnicitás mint fontos kapcsolati és kulturális tőke van jelen a folyamatban, de tényleges motiváló szerepe csak egy szűkebb csoportnál elsődleges. Ezzel szemben a gazdasági tényezők szerepe sokkal általánosabb: a gazdasági szempontok, valamint a negatív jövőkép valamilyen formában megtalálhatóak nem csak az ún. gazdasági migránsoknál, hanem valamennyi bevándorló típusnál. Románia bizonytalan – és a migránsok által kilátástalannak ítélt – gazdasági helyzete, valamint a magyarországi magasabb életszínvonal, jobb életkörülmények a bevándorlók jelentős hányadánál meghatározták a migrációs döntést.

Az etnicitás migrációt ösztönző szerepe már nem az etnikai konfliktusok, etnikai diszkrimináció taszító hatásában fejeződik ki – még az etnikai migránsoknak nevezhető csoport esetében sem ezek a legfontosabb elemei –, hanem főként a kisebbségi lét elutasításában: a bevándorlók nagy része csupán a kisebbségi létből való kilépés és az „anyaországban” való letelepedés által vélte biztosítottnak jövőjét. A döntést számukra megkönnyíti az a tény, hogy az etnikai identitás – a történelmi gyökerek, a közös nyelv és kulturális hagyományok – következtében elmozdulásukat többnyire nem tekintik tényleges kivándorlásnak. Ugyanakkor – mivel a döntés nem feltétlenül jelent egy lezárult és visszafordíthatatlan folyamatot, sőt sok esetben nem is előzi meg az útnak indulást – az a fajta „menni vagy maradni” döntéshelyzet, amely az 1990 előtt áttelepedett értelmiségiek életútjában megtalálható – olykor komoly dilemmát és öngazolási késztetést előidézve – napjaink bevándorlóinál már nem (vagy csak elvétve) fordul elő. (Gödri, 2003)

A bevándorlás motivációiban mutatkozó változások, valamint a vándorlók összetétele – az idősebb korúak, illetve a nyugdíjasok viszonylag magas aránya – azt jelzik, hogy elindult egy ún. szekunder migráció, melynek alanyait elsősorban a korábban áttelepedett gyermekeik után költöző, nyugdíjas szülők jelentik. A családgyegetítés az ő esetükben jelenti az elsődleges migrációs motivációt. Ennek következtében az a megállapítás, mely szerint „az elvándorlás szempontjából legkevésbé mobil rétegnek a nyugdíjas korosztályhoz tartozók tekinthetők” (Csata – Dobos, 2001), egyre kevésbé állja meg a helyét. Úgy tűnik, a legkevésbé mobilnak inkább a 40-54 év közöttiek mondhatók, akik feltehetően leginkább rendelkeznek mindazokkal a már kialakult és stabil kötődésekkel, amelyeket nem könnyű feladni (szemben a pályakezdés és családalapítás előtt álló fiatalokkal vagy a nyugdíjba vonuló és gyerekeiket már „odaát” tudó idősebbekkel).

A kibontakozó szekunder migráció mellett ugyanakkor továbbra is jelentős – főként a fiatalabb korosztályok esetében – az elsődlegesen gazdasági és a magasabb iskolai végzettségűek ese-

tében szakmai motivációjú primer migráció. Ennek alanyai nem közeli családtagot követtek az áttelepedésükkel, hanem saját otthoni helyzetüket, gazdasági, szakmai szempontokat, kisebbségi státusukból fakadó esélyeiket, illetve saját és családjuk (gyermekük) jövőbeli kilátásait mérlegelve hozták meg migrációs döntésüket. A végleges letelepedésre vonatkozó döntés pedig sok esetben több évi magyarországi tartózkodás után született meg.

A vizsgált migrációs folyamatban a kapcsolathálózatok szerepe többféle formában is meghatározó. A kibocsátó társadalom migrációs vonatkozású kulturális mintái, valamint az erdélyi magyar közösség és Magyarország között meglévő – és a migráció kibontakozásával tovább erősödő – kapcsolathálózatok azt valószínűsítik, hogy a kivándorlás a közeljövőben is folytatódni fog. Intenzitását mérsékelheti Románia gazdasági helyzetének javulása, valamint Magyarország migrációs szabályozása, ám a migráns hálózatokon és főként családi kapcsolatokon keresztül történő kiáramlás és a családregyesítések hulláma minden bizonnyal nem szűnik meg. Mindez természetesen visszahat a kibocsátó közösségre is: a fiatalok elvándorlása miatt az amúgy is negatív természetes szaporulat még inkább visszaesik, másfelől a csökkenő munkaerő-kínálat a gazdasági fejlődést is lassíthatja.

FORRÁSJEGYZÉK

Bíró A. Zoltán: „Csúcsok” és hétköznapiak. Szempontok a magyar-magyar reláció társadalomtudományi elemzéséhez. In *Magyarország és a magyar kisebbségek (történeti és mai tendenciák)*. Budapest, 2002, MTA.

Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, 1996, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó.

Boyd, Monica: Family and personal networks in international migration: recent developments and new agendas. In *International Migration Review*. Vol. 23, 1989.

Brubaker, R.: Migrations of ethnic unmixing in the „New Europe”. In *International Migration Review*. Vol 32. no. 4.

Csata Zsombor–Dobos Ferenc: Migrációs folyamatok a határon túli magyarok körében. In *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. (szerk.: Dobos Ferenc) Budapest, 2001, Balázs Ferenc Intézet – Books in Print – Osiris.

Fassmann, H. – Münz, R.: European East-West Migration, 1945–1992. In *The Cambridge Survey of World Migration*. (ed. Cohen, Robin), 1995, Cambridge University Press.

Fawcett, James T.: Networks, linkages and migration systems. In *International Migration Review*. Vol. 23, 1989.

Giorgi, Liana et al.: The Internal logic and contradictions of migration control: an excursion into theory and practice in relation to East-West migration. In *Innovation*. Vol. 5. no. 3, 1992.

Gödri Irén: A romániai magyar értelmiségiek kivándorlásának motivációs háttere és ideológiai vonatkozásai. In *REGIO Kisebbségi Szemle*. 9. évf. 3. sz., 1998.

Gödri Irén: Beilleszkedés vagy elszigetelődés? In *Korfa*. 2002/1.

Gödri Irén: *Mégis van agyelszívás? Erdélyi magyar értelmiségiek Magyarországra irányuló migrációja a 90-es években*. Kézirat, 2003.

Hárs Ágnes: Népességmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén. In *Migráció és Európai Unió* (szerk. Lukács Éva–Király Miklós). Budapest, 2001, Szociális és Családügyi Minisztérium.

Horváth István: A migráció hatása a népesség előreszámítására. In *Magyar Kisebbség 2002/4*. Kolozsvár, 2002a.

Horváth István: A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. In *Korunk 2002/2*. Kolozsvár, 2002b.

Massey, Douglas S. et al.: A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In *A migráció szociológiája*. (Szerk. Sik Endre), Budapest, 2001, Szociális és Családügyi Minisztérium.

Münz, Rainer: Migráció Európában – kihívás Ausztria számára. In *Európai Szemle 9/3*. 1998.

Okólski, M.: Regional Dimension of International Migration in Central and Eastern Europe. In *Genus 44 (1–2)*. 1998.

Örkény, Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*, Budapest, 2003.

Salt, John: Az európai migrációs térség. In *Regio*. 2001/3–4.

Simonovits Bori: A migrációs burok hatása a migrációs potenciálra a Kárpát-medencei magyarok körében. In *Menni vagy maradni?* (Szerk. Örkény Antal), Budapest, 2003.

Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon*. Budapest, 1997, Püski.

Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – magyar sajátosságok. In *Demográfia 2003/4*.

Veres Valér: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai. In *Korunk 2002/2*. 2002a.

Veres Valér: A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról. In *Magyar Kisebbség 2002/4*. Kolozsvár, 2002b.